

ŠVIESA

BALANDIS-GEGUŽĖ-BIRŽELIS, 1958

TURINYS

Kur link mūsų L.L.D.? A. B. Salielis	18
žvėriškai nukankintas didvyris. Juozas Baltušis ..	20
Tiltai. Eilėraštis. Judita Vaičiūnaitė	22
žvilgsnis pro langą. Eil. Dalia Urnevičiūtė	22
Apie ašarą. Eil. Vacys Reimeris	22
Grižusiųjų į gimtąją šalį balsas. R. Mizara	23
Kultūra prieš šaltąjį karą. R. Baranikas	26
Šiandien Lietuva faktais ir skaičiais	28
žvaigždėlė. Eilėraštis. Paulius Širvys	29
Motinos širdis. Eilėraštis. Juozas Macevičius	29
K. Lyščinskio nuteisimas ir nužudymas. J. Jurginis	30

Deksnyš, J.
30 Suffield St.
Worcester, Mass.

11

No. 2

ŠVIESA

(The Light)

Political, Scientific and Literary Quarterly Magazine, published by American Lithuanian Workers
Literary Association, 110-12 Atlantic Ave., Richmond Hill 19, N. Y.

Editorial Board: R. Mizara, A. Bimba,
Managing Editor—Anthony Bimba.

Subscription rates: \$1.00 a year; single copy 25c.

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York under the Act of March 3, 1879.

No. 2

Balandis-gegužė-birželis (April-May-June), 1958

XXIV

Kur link mūsų L. L. D.?

A. B. SALIETIS

Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija (sutrumpintai: L.L.D.) šiemet švenčia 43-čius metus. Tai viena iš seniausių Amerikos lietuvių organizacijų. Svarbu, kad dar ir šiandien ji nesirengia prie mirties, kuomet jau tiek daug Amerikos lietuvių draugijų ir klubų seniai paliovė gyvavę. Jai panašios kitos lietuvių organizacijos nesiranda ne tik Amerikos Jungtinėse Valstijose, bet jokios kitos šalies lietuvių išėivijoje. Tuo mes turime teisę didžiuotis. Tai svarbu atsiminti mums besiruošiant prie L. L. D. suvažiavimo, kuris įvyks š. m. liepos 6 d. Pittsburghe. Taip pat visiems pravartu, diskutuojant draugijos ateities veiklą, prisiminti tuos tikslus ir uždavinius, kurie yra jos konstitucijoje nubrėžti ir kurių iki šiol buvo visais laikais, labai sunkiais ir "normališkais", laikomasi. O tie tikslai skamba:

"Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija stato savo tikslu leidimą tokių raštų, kurie tarnautų dvasiniam ir ekonominiam darbininkų minių pakėlimui, auklėtų darbininkuose solidarumą ir šiaip jau praplėstų jų žinojimo ribas įvairiose mokslo šakose. Leisdama knygų iš dailiosios literatūros ir įvairių mokslo šakų, ši draugija betgi labiausiai rūpinasi leisti raštus, gvil-denančius darbininkų klausimą visame jo apėmyje, bei raštus, rīsančius socialinio mokslo, teorijos ir praktikos klausimus.

"A.L.D.L.D. ir šiaip visokiais būdais steng-

sis platinti darbininkišką apšvietą, rengdama prakalbas, literatūros vakarus, teatrus, ir steigdama knygytus."

KO NIEKAS NESIŪLO

Niekas, žinoma, ir nesiūlo mūsų L.L.D. šių tikslų atsižadėti. Niekas, pavyzdžiui, nē nesapnuoja apie pavertimą draugijos kuo kitu, negu kad ji iki šiol buvo. Niekam iš mūsų nei į galvą neateina kokios nors pamatinės organizacinės pakaitos. Neigi, kaip atrodo, matosi naujų pasiūlymų finansiniais organizacijos reikalais. Nors, prie šių laikų brangumo, dvidolerinė narinė duoklė palyginti maža, tačiau nesigirdi balsų už jos padidinimą.

Abelnai paėmus, LLD finansiniais negalavimais neserga. Gaudama iš narių ir kuopų vieną kitą dolerį aukų, iki šiol mūsų draugija pajėgė išsiversti—ji neturi tūkstančių išde, bet neturi ir skolų. Savo nariams pažadus gražiai ištesė, tai yra kasmet nariai gauna po knygą ir trimėnesinį žurnalą "Šviesą". Tiesa, buvo draugijos gyvenime laikų, kuomet ji išleisdavo per metus net dvi-tris knygas, bet nedaug tokių laikotarpių tebuvo, ir, mūsų sąlygomis, dabar užtenka tai, kas išleidžiama ir nariams atiduodama.

ŽVILGSNIS Į ATEITĮ

Vadinasi, visais šiais reikalais padėtis, saksime, yra normališka. Bet mes nepasiten-

kiname tik tuomi. Mums rūpi mūsų organizacijos ateitis. Mes žiūrime arba norime pažiūrėti į ateitį. Ateitis gi, reikia pripažinti, nėra skaisčiausia. Mes norime būti realistai. Mes žinome, ką mes turėjome ir ką dabar turime. Mes žinome, kad mūsų LLD paskutiniai keliais metais gerokai susilpnėjo narių kiekiu. Palyginus su jos narių skaičiumi prieš porą dešėtkų metų, šandien gal tik truputį daugiau pusę beturime. Šimtai mūsų narių išsibraukė ne savo valia, ne dėl to, kad jiems nebepatiko mūsų organizacija arba kad jie pakeitė savo nusistatymą, atsižadėjo savo idėjų. Tokius nuostolius mes galėtume atpildyti. Nelaimė, kad mūsų nuostoliai yra tie, kuriems atpildyti nebesimato apčiuopiamų šaltinių. Šimtus mūsų narių iš mūsų organizacijos, kaip ir iš visų kitų Amerikos lietuvių organizacijų, išbraukė senatvė ir mirtis. Būtų savęs apsigaudinėjimas viltis jų vietą užpildyti naujais ir jaunais žmonėmis, nors, žinoma, toli gražu nereiškia, jog mes jau visiškai nebeturime dirvos ir progų naujų narių gavimui. Tokių progų dar yra. Tai yra įrodžiusios veiklesnės kuopos, gaudamos naujų narių. Bet reikia susitaikyti su ta mintimi, jog senatvė ir mirtis lygiai kamuoja ir tuos lietuvius, kurie pirmiau yra buvę arba niekados nėra buvę mūsų draugijoje. Iš jų tikėtis masinio atplūdžio į mūsų eiles nebegalima. Tik šen-ten vieną kitą dar galima laimėti ir įrašyti.

Neigi, atrodo, bent jau paskutiniais keliais metais, mes pajėgėme pastoti kelią tolimesniam narių kiekio mažėjimui. Kasmet mūsų eilės paretėdavo. To paties veikiau sia susilauksime ir šiemet.

Iš to paties šaltinio išplaukia mūsų ir kita nelaimė. Mūsų nariai mažiau bepajėgia skaityti. Vidutinis žmogus, persirites per šeštąjį kryželį,—o tokiais jau yra didelė mūsų narių dauguma,—nebesigriebia laikraščio, knygos be žurnalo tokiu pat įkarščiu, koku griebdavosi būdamas trijų, keturių ar penkių dešimtų metų. Tai suprantama ir natūralu. Neišmintinga būtų su šiuo reiškiniu nesiskaityti.

SIŪLOMOS PAKAITOS

Štai iš ko, mums atrodo, kyla pasiūlymai rimtai pasikalbėti apie tai, ar dar vis mums tebeapsimoka, ar dar vis mums tebereikia leisti ir knygas ir žurnalus? Ar nereikėtų apsieiti su mažiau? Ar neturėtų užtekti tiktai knygos arba žurnalo? Vis tiek, girdi, mes visko neperskaitome.

Taigi, šalia diskusijų ir pasiūlymų mūsų LLD organizaciniam stiprinimui, ateinančiame suvažiavime, kuris įvyks Pittsburghe liepos 6 dieną, daugiausia dėmesio bus kreipiama į siūlomus knygų ir žurnalo leidimo programos pakeitimus. Čia turime dvi griežtai skirtingas nuomones. Vieni siūlo stambesnių knygų nebeišleisti, o dažninti ir padidinti žurnalą "Šviesa". Vis tiek, girdi, vargiai kas knygas beperskaito. Tai kam jas beleisti? Iš kitos pusės taip pat griežtai įrodinėjama, kad tai, kas telpa "Šviesoje", telpa arba gali tilpti "Laisvėje", "Vilnyje" arba "Liaudies Balse". Tai kam reikia žurnalo? Nebereikia, girdi, eikvoti laiką, energiją ir pinigus. Užteks knygos. Kadangi pamatiniai mūsų draugija buvo sukurta knygų leidimui ir kadangi per keturiasdešimt metų su viršum ji tuo keliu ėjo, tai jokiū būdu negalima ir neleistina to pagrindinio tikslo atsisakyti dabar.

Bet, man atrodo, nebūtų pro šalį suvažiavime pagalvoti ir apie tai, ar šitos siūlomos pakaitos yra būtinais reikalingos.

LABAI SENI ARGUMENTAI

Sutikime, kad vis mažiau ir mažiau narių didesnes knygas ima į rankas ir perskaito, sutikime ir su tuo, kad tai, kas telpa "Šviesoje", gali surasti vietas mūsų pažangiuosiuose laikraščiuose. Bet argi tik šiandien tokia problema prieš mus iškilo? Argi ne tie patys argumentai viena ar kita forma buvo keliami beveik nuo pat mūsų draugijos įsikūrimo? Laikui bėgant atsirado nemaža tokių, kurie siūlė ant knygų leidimo numoti ranka ir paversti LLD smulkių brošiūraičių leidimo įstaiga. Sako: tiktai smulkiomis brošiūromis ir lapeliais mes tegalėsime masiniai lietuvius pasiekti ir klasiniai apšviesti. Bet vietoje brošiūrų, mes pradėjome leisti žurnalą. Juk taip gimė "Šviesa".

Kodėl dabar reikėtų vieno ar kito mums atsisakyti? Kaip nekalbėsime, priėmimas vienos ar kitos pakaitos reikėtų draugijos veiklos susiaurinimą. Kas prie to verčia? Ar jau yra būtinas reikalas?

ATGAL AR DAR PIRMYN?

Suvažiavime reikėtų apie tai rimtai pagalvoti. Kai buvome reakcijos užpulti ir atsidūrėme labai sunkioje padėtyje, buvo pakilę balsų už siaurinimą draugijos veiklos. Buvo dar ir tokių, kurie siūlė, "vardan visų mūsų gerovės ir saugumo," nusilenkti marktizmui ir paleisti draugiją. Draugijos vadovybė pasiūlė teisusiai, tokį deficitizmą atmesdama. Ji nutarė kovoti iš paskutinių ir iki paskutinių. Ji pasakė: leisime knygas ir žurnalą, nors pusiau sumažintą, kol pajėgsime!

"Šviesą" sumažinti turėjome todėl, kad pasirodė, jog draugijos gynyba kaštuos ne-

mažai pinigų. Turėjome kur nors ir kaip nors ekonomizuoti. Praktiškiausia tuo tarpu pasirodė sutaupyti ant žurnalo.

Kaip dabar mes verčiamės finansiniai? Atrodo, kad didelės bėdos neturime. Atrodo, kad dar pajėgiame ir veikiausia ilgokai pajėgsime nariams duoti vieną knygą ir trimėnesinį žurnalą. Vadinasi, tuo požiūriu nesimato būtino reikalo siaurinti mūsų literatūrinę draugijos veiklą. Atrodo, kad, realistinai žiūrint į dalykus, reikėtų vengti pakaitų, kurios siaurintų mūsų veiklą. Dar gal, rimtai paanalizavus finansinę padėtį ir išteklius, galima būtų sugrąžinti "šviesą" prie 32 puslapių. Tai būtų, po laimėjimo prieš reakciją, geras žingsnis pirmyn. Padarėme žingsnį atgal, kai būtinai reikėjo padaryti. Darykime žingsnį pirmyn, kai pajėgiame ir galime žengti pirmyn. Ar ne toks turėtų būti pažangaus susipratusio lietuvių nusistatymas šiais audringais laikais?

Žvėriškai nukankintas didvyris

JUOZAS BALTUSIS

Išlakiai nuaugęs, plačių pečių, jis priminė Lietuvos girių ažuolą. Visi jo judesiai dar tebebuvo kupini to veržlaus staigumo, kuris taip būdingas pirmąja jaunyste besidžiaugiantiems žmonėms. Tačiau jo veide, jo plačiai atvertose į pasaulį akyse jau nebegalėjai išžiūrėti naivaus jaunuoliškumo. Ne. Jis atėjo iš Leningrado, iš to miesto-didvyrio, kuris nepalenkiamu tvirtumu atlaikė istorijoje dar negirdėtą hitlerinių banditų blokadą. Jis matė, kaip nuo vokiškų maitvanagių bombų griūva gražiausi miesto paminklai, mokslo įstaigos, ligoninės. Jis matė, kaip liepsnoja šimtmečiais kaupiti meno lobynai, kaip niūria griuvėsių krūva virsta krikščolinis Peterhofas, kaip alkis lenkia į žemę moteris, senius ir vaikus. Ir jis matė, kaip viršum viso šito siaubo iškyla tvirtesnė už tvirčiausią granitą tarybinių žmonių valia, jų ryžtingumas nepalūžti, atlaikyti. Jis išgyveno minutes, kurių kiekviena brandina ir grūdina žmogų tvirčiau už dešimtis ra-

maus gyvenimo metų. Jo akys degė nenu-maldomu troškimu:

Keršto! Baisaus, nepermaldaujamo keršto vokiškiesiems fašistiniams galvažudžiams už sugriautą jaunystę, už gimtojo miesto kančias, už...

Taip. Jo širdį degino skausmas ne vien dėl gimtojo Leningrado. Jo širdis plūdo krauju ir dėl gimtosios tėvų žemės — Lietuvos. Iš lopšinės dainų, iš svajingų tėvų pasakojimų kūrė savo širdyje jos paveikslą. Jis buvo ištroškęs jos, tos gražiosios gintaro ir rūtų, žvirgždėtų upių ir snaudžiančių ažuolynų šalies — Lietuvos.

Ir kokių džiaugsmų jis klausėsi lietuviškame junginyje skambios lietuvių kalbos, žavingų liaudies dainų! Čia buvo vyrų iš žemaitijos klonių ir iš lygiosios Sūduvos, nuo gintarinių Baltijos krantų ir iš Zarasų krašto, kur ežerai tokie skaidrūs, kaip lietuvių akys. Ir kai pritildavo kautynių audra, tarp dviejų atakų jis sėsdavo žeminėje

prie draugų ir godžiai klausydavo apie tylųjį Nemuną, apie srauniąją Nerį, šešupę, skaidriąsias Nidos kopas. Jo veidas nušvirdavo gražiausia svajone: pamatyti viską pačiam, giliai įkvėpti sakingų Lietuvos pušynų oro ir nulenkti galvą seneliui Nemunui. Tačiau greitai užgesdavo svajonė jo akyse, ją pakeisdavo ryžtinga, niūri ugnis. Jis žinojo: kaip niokojo hitleriniai banditai gimtąjį Leningradą, taip dabar niokoja šią išsvajotą šalį, tuos derlingus, lietuvių prakaitu aplaistytus laukus. Ir jo rankos dar tvirčiau spaudė šautuvą, o akys žiūrėjo į vakarus, gimtosios tėvų žemės link.

— Kuo daugiau sunaikinsim hitlerinių grobikų, tuo greičiau prasiveršim prie persekiojamų brolių lietuvių, parnešim jiems laisvę! — kartojo jis.

Toks buvo ištikimas lietuvių tautos sūnus Viktoras Jacenevičius.

1943 m. liepos mėnesio hitlerinių banditų puolimą jis sutiko priešakinėse ugnies linijose. Vokiečių maitvanagiai ištisa bombų audra užgriuvo mūsų pozicijas, pragarišku viesulu slinko artyn išgarsintieji "tigr'ai". Nuo minų ir sviedinių sprogimų vaitodama maišėsi žemė su dangum. Vientisoje ugnies ir švino liūtyje jis stovėjo nekrūptelėdamas, augte priaugęs prie telefono ragelio. Jis žinojo: jo uždavinys perdavinėti žinias, teikti vadovybei informaciją.

Staiga jis pajuto šiltą kraujo srovę po drabužiais. Sužeistas. Jis tvirčiau sugniaužė telefono ragelį. Laikytis! Laikytis iki paskutinio širdies tvakstelėjimo! Jis pažvelgė į priekį. Iš ten slinko rudųjų banditų gaujos.

— Russ, sdavaisia! — staugė jie.

Viktoras Jacenevičius silpstančia ranka paėmė šautuvą.

— Gyvas nepasiduosiu, — sušnibždėjo.

Priešakyje ėjęs vokietis suklypo, pervertas taiklios Jacenevičiaus kulkos. Primerkęs akį, Jacenevičius taikė į antrąjį. Antrasis krito. Taikė į trečiąjį... Pragariškas trenksmas, ir Jacenevičius susmuko, netekęs sąmonės.

Kaip įmirtusi vilkų ruja, hitlerininkai puolė narsųjį karį. Jei ne jų godumas sužinoti karinę paslaptį, jie būtų pribaię jį vietoje. Dabar jie nutempė jį į žeminę ir ėmė tardy-

ti. Tačiau greitai pajuto atkandę dantis. Draugas Jacenevičius vien niekinama tyla atsakė į jų pastangas.

Įtūžimo pagauti, hitlerininkai paleido į darbą peilius, spardė Jacenevičių kojomis, daužė kumštimis.

— Na? — pasilenkė prie vos alsuojančio Jacenevičiaus hitlerinis karininkas. — Prabilsi?

Ir staiga atšoko atgal. Didvyriško kario veidas degė tokia rūsčia neapykanta priešui, jog hitlerinis banditas pajuto šaltį nugaroje.

— Mušti! Kankinti! Laužyti kaulus! — šaukė itūžęs galvažudys.

Viktoras Jacenevičius tvirtai sukando dantis, kad savo dejavimu nepradžiugintų priešų.

Ištisas penkias valandas truko kankinimai. Hitleriniai sadistai nukirto draugui Jacenevičiui iki alkūnių abi rankas, nukapojo kojas, išpiovė nugaroje penkiakampę žvaigždę, išlaužė šonkaulius. Pagaliau jų bergždžios pastangos išgauti paslaptį galutinai juos įsiutino. Jie pakorė jį ant telefono vielos galva žemyn tarp dviejų žeminės stulpų ir, sukūrę apačioje ugnį ėmė lėtai degintį didvyrio kūną.

Tuo pat metu sugriaudė mūsų kontratakujančių dalinių smūgiai. Žemė sudrebėjo nuo tarybinių pabūklų salvių. Neapsakomos panikos pagauti, hitleriniai banditai pasileido bėgti.

Isiveržę į atvaduotus apkasus, mūsų kariai sustingo nuo siaubo: tarp dviejų žeminės stulpų, nukapotomis galūnėmis, sulaužytais kaulais, kabojo galva žemyn apanglėjęs jų draugas — didvyris Viktoras Jacenevičius.

Giliai susikaupę, švento keršto troškimu liepsnojančiomis širdimis, susirinko kareiviai, vadai ir politiniai darbuotojai prie didvyrio mirtimi žuvusio draugo.

— Šito siaubingo nusikaltimo akivaizdoje, — pareiškė vienas kareivis, žuvusiojo draugas, — prisiekime negailestingai keršyti vokiškiesiems fašistiniams žvėrimis. Hitleriniai niekšai savo juodo kraujo jūromis užmokės už nukankintą mūsų draugą — didvyrį Jacenevičių!

Kareivis komjaunuolis pareiškė:

— Hitleriniai išsigimėliai niekšišškai nukankino atsidavusį lietuvių tautos sūnų, mūsų draugą. Mes, komjaunuoliai, duodame žodį negailestingai grumtis su priešu. Kraujas už kraują, už mirtį mirtis hitleriniams budeliams

— Priešas šėlsta savo priešmirtinėje agonijoje, — pareiškė vienas viršila. — Tačiau neišvengiamai artėja rūstaus atsiskaitymo valanda. Prisiekiame tau, brangus drauge, kautis narsiai ir ryžtingai, prisiekiame atkeršyti už tavo mirtį.

Kapitonas tarė baigiamąjį žodį:

— Prieš mus — žvėriškai nukankinto mūsų draugo Jacenevičiaus kūnas. — Tai padarė hitlerininkas! Ši klaiki piktadarybė šaukia negailestingo, švento keršto. Tad atkeršykim, draugai, fašistiniams budeliams!

Prie draugo Jacenevičiaus kapo sugriaudžia trys salvės. Jos sutvirtina mūsų karių duotą šventojo keršto priesaiką.

Nenumaldomo keršto vedami, mūsų kariai užgriuvo hitlerinius grobikus naujais galingais smūgiais.

Jacenevičius nebepamatys jos, gimtosios tėvų žemės. Bet išvaduojoji lietuvių tauta, atgimusi Tarybų Lietuva nulenkia galvą didvyriui. Jo vardas aukso raidėmis įrašytas tarpe ištikimiausių kovotojų dėl laisvės.

TILTAI

Tiltai tiltai... Nuvaikščioti tiltai,
Per Nerį, per skaidrią Vilnelę...
Kas įsakė jiems čia iškilti?
Kas čia permetė plieno kelią?

Aš žiūriu į sraunią kiaurymę
Ir klausau, kaip mašinos dunda...
Čia elektros žibintai rymo,
Ir žvaigždės gelmėj nubunda.

Aš pamėgau stovėti ir žiūrėti,
Kaip per tiltus gyvenimas teka,
Ir klausyt, kaip didingai, iš lėto
Metalinis jų pulsas plaka.

Judita Vaičiūnaitė

ŽVILGSNIS PRO LANGĄ

Tarytum pilys pusnys stovi,
Melsvėja vakaro sparnai.
Norėtum būt vienos valdovė,
Kuri gražiausia — nežinai.

Ilgai, ilgai žvilgsniu ieškojau
Savos pilies, aukštos, baltos,
Kol prie vienos aš apsisojau
Lyg iš sidabro iškaltos...

Gražiausia ši, nes šaltą grožį, —
Kad jį stebėt nebūt nyku, —
Mažytės vaiko pėdos puošė
Pačiu brangiausiu vainiku.

Ji priminė vaikystę mano,
Kuri nubėgo per pusnis,
Kuri skambiu juoku skardeno,
Kurios jau niekas nepavys.

Kai prasiskleis žibuoklės žiedas,
Pusny šaltinis prasigręš, —
Balta pusnis mažytės pėdas,
Širdin įspaustas, nusineš...

Dalia Urnevičiūtė

APIE AŠARĄ

O ašara, tu žemės palydove,
Tyra, gaili, skaidri, sūri, karšta, —
Tu prieangy akių žmonėms kas dieną stovi,
Kaip kibirkštis, įskelti paruošta.

Tu akyse ir motinos ir vaiko —
Ir metai niekad tau nudžiūt neduos,
Nes mūsų žemėj visko pasitaiko —
Saulėtos laimės ir juodos skriaudos.

Veržies iš meilės, sielvarto ir pykčio
Su džiaugsmo spinduliu ar liūdesiu didžiu,
Žėri krištolu, kai gyvybė krykščia,
Krenti rason prieš mirtį vakarykščią,

Švieti, kai liejas juokas iš širdžių,
Ir dar — ko slėpt? — būni, kaip aš girdžiu,
Pralieta kartais melagingai, tyčia —
Be sielos gelmių, be širdies kančių.

Bet jau tada tu pasislėpk sutviskus,
Ar vieniša, ar su vandens srove,
Nes tavyje mums permatoma viskas,
Ir nieko nēr tyresnio už tave.

Vacys Reimeris

GRĮŽUSIŲJŲ Į GIMTĄJĄ ŠALĮ BALSAS

R. MIZARA

I

Gavus keletą pundelių iš Lietuvos naujai išleistų knygų, jas bevartant, staiga mano akys sustojo ties viena: "Toli nuo Tėvynės".*) Apie šios knygos pasirodymą jau buvau girdėjęs, dėl to, suradęs progos, ją perskaičiau vienu prisėdimu. Knyga parašyta keleto žmonių, gyvenusių Pietų Amerikoje—Argentinoje, Brazilijoje, Urugvajuje. Ji sukėlė manyje nemaža minčių, kuriomis persikėliau į Pietų Ameriką.

Šiomet sukaks 30 metų, kai grįžau iš Argentinos. Daugumo tų, kurie šiuo metu yra sugrįžę Lietuvon, be abejonės, nepažinau, nors gal ne vieną jų buvau sutikęs.

Man esant Argentinoje, nenutrūkstamu sriautu plaukė ten iš Lietuvos emigracija—daugiausiai jauni žmonės, vyrai ir moterys. Kai kurie jų vos pasiekę Buenos Aires miestą, bandė susisiekti su tuometiniu pažangesnių lietuvių judėjimu, kuris sukosi aplink savaitraštį "Rytojų". Kiti tam dar nebuvo pasirodę: ėmė metus kitus, kol jie pasviro į kairiąją pusę ir patapo veikėjais, net ir kovotojais už darbo žmonių reikalus.

Skaudu būdavo žiūrėti į jaunus žmones, išblokštus iš gimtosios šalies vargo ir priespaudos, ir atvykusius ten laimės ieškoti. Jie atrodė išvargę ir biedni. Kiekvienas norėjo juo greičiau gauti darbą, kad galėtų užsidirbti duonos kąsnį, bet darbą gauti nebuvo lengva. O padėti mes jiems tuomet negalėjome, nes pažangusis lietuvių judėjimas taipgi nebuvo tvirtas, neturėjo išteklių ir neturėjo žmonių, kurie galėtų naujuosius atvykėlius arba sušelpiti, arba duoti jiems patarimų. Ne kartą su draugais tariausi, kaip galėtume naujus pribuvėlius priimti, bet nieko iš to neišėjo. Stokavo mums žmonių, nebuvo ir lėšų. Buvo džiaugtasi, kad gali-

me išleisti savaitraštį ir per jį kiek tiek visiems patarti.

O visokie agentai-agentėliai naujai atvykstančius plėšė, išnaudojo, kaip tik bešmanė!

Buvo ir kitokių "kuriojų." Tarp padorių, gerų emigrantų, atvartų skurdo ir fašistinės priespaudos, atvyko ir fašistinių agentėlių, kad galėtų kliudyti pažangiajam judėjimui. Jie buvo apsimaskavę kairiomis frazėmis. Gerai atmenu porą tokių tipų.

Būdamas Argentinoje, per visą laiką gyvenau tarp "tikrų argentiniečių". Savo gyvenamajame kambarėlyje aš ir dirbau. Mano adresą nežinojo tik keletas artimų draugų. Į "Rytojaus" išleistuvę tenuvykdavau tik kartą ar du per dieną.

Atsimenu, keletą kartų į laikraščio išleistuvę buvo atvykęs kaž koks žmogus, "būtinai noris pamatyti Rasodą." Kai jį kartą sutikau, būtinai norėjo, kad vesčiau į savo butą, nes turįs man vienam "sekretnai" labai daug ką pasakyti. Tariau jam: jeigu taip, užėikime į kavinę ir prie kavos puodelio pasikalbėsime.

Ką gi jis pasakojo? Pasakojo, būk jis gerai išstudijavęs K. Markso "Kapitalą," būk jis priklausęs LKP, būk jis dabar norįs "atkeršyti fašistams." Jis norėtų padėti mums, norėtų įeiti "į vadovaujančių draugų tarpą"; prašė, kad sudaryčiau jam ryšius su V. Kapsuku ar Z. Angariečiu. Jis kritikavo "Rytojų" dėl to, kad šis "per daug deštinus", kad neskatina žmonių prie revoliucijos. Jis man įteikė keletą straipsnelių, taikytų "Rytojui".

Tuos jo raštपालaikius perskaičiau, parsinešęs namo. Taip, jie agitavo žmones prie revoliucijos! Girdi, Argentinoje reikia tuojau padaryti taip, kaip Rusijoje buvo padaryta 1917 m. lapkričio mėnesį—"kitos išei- ties nebėra," ir t.t., ir t.t. Raštपालaikius jam sugražinau ir pažymėjau, kad jie provokaciniai, kad mes jų naudoti laikrašty

*) "TOLI NUO TĖVYNĖS".— Sudarė K. Zalen- sas. 222 psl. Išleido Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla Vilniuje. 1957 m. Kaina rub. 5.50.

negalėsime. Nuo to laiko aš to gaivalo ir nemačiau.

Kitas panašus sutvėrimas buvo pasirodęs vėliau. Jis sakė man, buvęs "labai artimas K. Požėlos ir K. Giedrio draugas", norįs dalyvauti "komunistiniame judėjime panašiai kaip dalyvavo Lietuvoje."

Paklausinėjęs pas kitus apie šį elementą, sužinojau, kad jis Lietuvoje, klerikalams viešpataujant, buvo provokatorius, išdavinėjo draugus ir iš Lietuvos pabėgo, kai liaudininkai-socialdemokratams buvo atsistoję valdžios priešaky; pabėgo, bijodamas liaudies keršto!

Buvo ir kitų panašių atsitikimų. Kitais žodžiais, reikėjo būti labai atsargiems, kad į pažangųjį judėjimą neįsiskverbtų tas ar kitas niekšelis.

Man būvant Argentinoje, rūpėjo, kad laikraštis būtų sutvirtintas, kad draugai politiškai apsišviestų, kad jie palaikytų ryšį su argentiniečių darbininkų judėjimu, kad jie būtų žmonėmis, o ne žvirbliais. Turėjome įkūrę savitarpinio lavinimosi mokyklėlę, kurią kartą per savaitę lankė apie 30-40 žmonių; studijavome marksizmą-leninizmą; rengdavome masinius mitingus-prakalbas. Buvo palaikytas liaudies choras, taipgi draminio meno mėgėjų ratelis; buvo įkurta platesnė susiėlpimo ir kultūros draugija. Judėjimas augo. Vis daugiau ir daugiau žmonių-imigrantų stėjo pas mus.

Vieną dalyką nuolat kiekviename žingsnyje pabrėžėme: **fašizmas Lietuvoje bus nuverstas, Lietuvą valdys darbo žmonės ir mes, kuriems tik sąlygos leis, grįšime atgal!**

Ir kaip visa tai išsipildė! Šiandien jau šimtai pietamerikiečių yra sugrįžę į Lietuvą. Jei ne karas, jie jau seniai ten būtų grįžę; tūkstančiai jų jau būtų ir vėl Lietuvoje.

Nemaža draugų ir draugių pačiomis sunkiausiomis gyvenimo sąlygomis kovojo ir švietėsi, lavinosi. Ir taip patapo pirmaeiliais veikėjais-visuomenininkais.

Kai kurie jų perėjo per žiaurias kankinimo ir kalnimo šerengas — ir ten garbingai išlaikė egzaminus. Visa tai tiems, kurie jau grįžę į Lietuvą, tebėra tik prisiminimai. Skaudūs, tiesa, prisiminimai!..

II

"Toli nuo Tėvynės"—kolektyvinė knyga, parašyta visos eilės sugrįžusiųjų. Vienių pasakojimai, kitų pačių parašyti apsakymų bei memuarų forma dalykai.

Su savo plunksna čia dalyvauja: A. Vaitutskas, A. Tamošiūnas, J. Balčiūnas, L. Valbasys-Kapso Sūnus—telpa jo ir eilėraščių, D. Jakubonis, P. Ulevičius, A. Zokas, J. Janušonis, P. Paraščikas, S. Gimbutas. Pasakoja: Pranas Moncevičius, A. Šermukšnis, K. Žukauskaitė, J. Kliučinskienė, A. Bendziuvienė, O. Šiugždienė.

Knyga padalinta daug mažų ir tris skyrius: (1) Darbo ir duonos beieškant, (2) Prabanga ir skurdas, (3) Kovų sukuriuose.

Pirmajame skyriuje vaizduojamas pasibaisėtinas naujai atvykusiųjų gyvenimas, besibastant po plačiąsias šalis darbo ieškant.

Atblokšti į Braziliją, emigrantams girdi pasakas, jog Urugvajuje bei Argentinoje esą geriau, ten lengviau susirasti darbą; gyvena Urugvajuje bei Argentinoje, girdi pasakas, būk Brazilijoje geresnė laimė laukianti jų. Tuo būdu nemaža jų šimtus mylių pusbadžiai keliauja pėsti, ieškodami darbų.

Eikvojo žmonės sveikata, leido pačią geriausią savo amžiaus dalį blaškydamiesi iš vietos į vietą, vis ieškodami duonos šmotelio!

Kitus sutiko visokie "geradarijai" agentai. Nujautę, kad imigrantas dar turi kokį pesą kišenėje, siūlė jam pirkti darbą. Nemaža nepatyrusiųjų šitokiu būdu buvo skaudžiai apgauti.

Ne viena jauna lietuvaitė panašiu būdu buvo pasiūsta į prostitucijos namus.

Antrajame skyriuje autoriai duoda pavyzdžius to, koks kontrastas viešpatauja tose šalyse tarp pertekliaus ir skurdo. Klysta tas, kuris mano, jog Pietų Amerikoje nėra turčių. Jų ten, be abejojimo, mažiau kaip JAV, bet yra užtenkamai! Pietų Amerikoje tasai prieštaravimas (kontrastas) aiškiau matosi negu pas mus, kadangi ten vidurinės klasės beveik nėra—kokia yra, labai nežymi.

S. Gimbutas sako: "Buenos Aires miestas pilnas bedarbių. Aristokratijai negarbė, kad tarp išsikvėpinusių, šilkais išsipuošusių ponų vaikšto nudrįskę bedarbiai. Policijai

duodamas įsakymas driskius suiminėti. Suvargę bedarbiai nebegali ir gatvėse pasirodyti." (Psl. 136.)

A. Vaivutskas piešia padėtį Brazilijoje: ten JAV kapitalistai turi įvesdinę daugiau kaip 1600 milijardų dolerių; jie ten turi apie 400 visokių įmonių. Daugumas kaboklų (valstiečių) yra bežemiai, "o didžiąją dirbamosios žemės dalį sugrobę dvarininkai." Darbo žmonių padėtis ten baisi, nepasakius kitaip. Šalyje, "turinčioje 60 milijonų gyventojų, yra tik 188 tūkstančiai ligoninių lovų. Daugiau kaip 60 proc. brazilų neraštingi... Iš 15 milijonų mokyklinio amžiaus vaikų 1955 metais mokyklose mokėsi tik 4,545,000..." (Psl. 158.)

Jeigu labai sunkus buvo ir tebėra vietos žmonių gyvenimas, tai galime įsivaizduoti, koks jis buvo naujai ten nuvykusių mūsų tautiečių, nemokančių nei ispanų, nei portugalų kalbų!

Labai įdomus knygos trečias skyrius — "Kovų sūkuriuose".

"1930 metų rugsėjo 6 dieną militaristinis-fašistinis generolo Uriburu perversmas Argentinoje sukrėtė visą revoliucinį darbininkų judėjimą," rašo A. Tamošiūnas. "Masiniai suėmimai vyko visu smarkumu. Buvo daromos kratos darbininkų organizacijų būstinėse ir aktyvesnių veikėjų butuose. Policija triukšmingai įsiveržė ir į 'Rytojaus' laikraščio patalpas. Išdaužė spintas, suskaldė stalus, suvertė knygas, išbarstė raides ir visus ten buvusius asmenis suėmė... Manė kratė paskutinį..." (Puslp. 167.)

A. Tamošiūnas, P. Ulevičius ir kt. buvo žiauriai mušami, kankinami, kalinami. Tuo pačiu kartu laisvėje gyveną draugai dirbo, gelbėjo, kas buvo dar galima išgelbėti, nuo reakcijos nagų; jie padėjo kalinamiems ir persekiojamiems. Be savo spaudos argentiniečiai draugai nebuvo; bandė leisti "Tiesos žodį", tam pravirtus, vėliau leido "Momentą", "Pažangą", "Dabartį", o šiuo metu leidžia "Tėvynę".

Ant. Zokas rašo apie reakcijos siautėjimą Brazilijoje:

"1930-1932 metai. Policija, remdamasi fašistuojančių lietuvių skundais, išdraskė gražiai veikusį Lietuvių susivienijimą Bra-

zilijoje, uždarė laikraštį 'Garsą,' daug veikėjų suėmė ir ištrėmė.

"Tuomet per visą šalį plačiai išgarsėjo ir kitokio pavadinimo mažutis kalėjimas — 'Kambusi bastilija'. Čia apie pusmetį slapta buvo kalinami 'Garso' redaktorius Alfonsas Marma, raidžių rinkėjas Vincas Tamošaitis ir kiti.

"Pradėjus leisti nelegalų laikraštį 'Darbininkų žodis', vėl ištiko smūgis. Į garsiečių tarpą buvo pralindęs marijampolietis perėjūnas Jonas Gerulaitis. Su jo pagalba policija suėmė daug lietuvių ir iki ištrėmimo kalino juos Atlanto salos Ilja Grande sunkių darbų kalėjime." (Puslp. 185.)

Pats A. Zokas savo profesija buvo raidžių rinkėjas; jam pačiam taipgi teko karčių braziliško kalėjimo pyragų paragauti. Visa tai jis vaizdžiai knygoje nušviečia.

Danielius Jakubonis rašo apie lietuvių kultūrinį veikimą Argentinoje reakcijos metais: apie spaudą, apie lietuvių Liaudies teatro darbą.

"Buvo 1932 metų lapkričio 26 d. vakaras," rašo D. Jakubonis. "Pilkas rūkas dengė Bokos rajoną. Elektros lempų šviesa neįstengė persiskverbti pro miglą, gatvėse buvo tamsu... Nejauku vaikščioti tokiu oru. Tačiau Alm. Brown gatve, 'Džiusepe Verdi' svetainės link traukė būreliai lietuviškai kalbančių žmonių... Neseniai susibūrusi lietuvių Liaudies teatro sekcija, režisuojant Jonui Kanaverskui, čia statė pirmąjį spektaklį—'Buožės'. Žmonių prisirinko daug. Prsidėjo programa. Tačiau ramiai ir kultūringą vakaro nuotaiką greit sudrumstė į salę įsiveržęs ginkluotų policininkų būrys. Visi esantieji salėje buvo sulaikyti.

"Užpuolimas įvyko įskundus Lietuvos konsului P. Gaučiui ir jo sėbrams—'tautininkams' K. Kliaugai ir kitiems. Girdi, šioje salėje vaidinimo metu esantieji komunistai vykdę šamokslą prieš valdžią. Tą vakarą buvo suimta trys šimtai vienuolika vyrų ir keturios moterys. Viža Devoto kalėjime juos išlaikė po tris-keturias dienas." (Pslp. 200.)

Gerai padarė D. Jakubonis savo rašte suminėdamas visą eilę pavardžių žmonių,

(Tąsa 32-ram pusl.)

KULTŪRA PRIEŠ ŠALTAJĮ KARĄ

R. BARANIKAS

Balandžio mėnesį New Yorko Metropolitan operos sceną puošė mūsų šalies ir Tarybų Sąjungos vėliavos, ir entuziastiška publika audringai plojo ir šaukė „bravo!“ šauniems Moisiejevo ansamblio nariams, kurie toje scenoje pildė tarybinius liaudies šokius. Ir tuo tarpu, kai New Yorkas ir visa kultūra besidominti Amerika kalbėjo apie šį šaunųjį tarybinį šokių ansamblį, Maskvoje dienos didvyrių buvo jaunas vaikinąs iš Texaso, lieknas, aukšto ūgio kuklus jaunuolis Van Cliburn, kuris laimėjo svarbųjį Čaikovskio vardo jaunų pianistų pasaulinį konkursą. Apie Van Cliburn kalbėjo visa Maskva ir visa kultūra besidominti Tarybų Sąjunga.

Tai buvo tą patį balandžio mėnesį, kuomet tarp Maskvos ir Washingtono lekiojo notos, demaršai ir kontr-demaršai, kuomet per visokias sunkenybes buvo deramasi, ar galima susieiti ir derėtis diplomatinėje viršūnėje. Tai buvo tą patį mėnesį, kuomet tarybinis užsienio reikalų ministras Gromyko iškėlė, kad Amerikos aviacijos orlaiviai skraidinėja Arktikoje su atominėmis bombomis visai netolį TSRS krantų, kuomet Jungtinės Tautos susirinko į specialų posėdį, kad svarstyti tą skundą. Tai buvo tą mėnesį, kuomet sekretorius Dulles noromis nenoromis turėjo pripažinti, kad derybos diplomatinėje viršūnėje turės įvykti. Diplomatai ir politikai dar derėjosi, mėtė kaltinimus vieni prieš kitus, bet Moisiejevo ansamblio šokių taktas Metropolitan operoje ir jauno Texaso pianisto skambinimas Čaikovskio konservatorijos salėje jungėsi į bendrą simfoniją už šalto karo pabaigą ir už pastovią taiką.

KULTŪRA PRIEŠ KARĄ

Per aršiausius makartizmo ir šaltojo karo metus šalies reakciniai rateliai buvo beveik pilnai atkirtę Ameriką nuo kultūrinių santykių su Tarybų Sąjunga. Mažas būrelis pažangiečių laiks nuo laiko matė New Yor-

ke, Chicagoje arba Los Anjelese tarybinius filmus tuose keliuose retuose kino-teatruose, kurie tokius filmus rodo. Toks pat mažas būrelis Tarybų Sąjungos draugų pirko tarybinius kultūros leidinius, sekė tenykštį kultūrinį gyvenimą.

Bet plačioji Amerikos publika, tai yra, su kultūra surišta publikos dalis, nuo tarybinės kultūros buvo atskirta nepalaužiama siena. Ir visgi, visgi, ta siena neišsislaikė.

Keli mėnesiai atgal buvo pasirašyta sutartis su Tarybų Sąjunga dėl glaudesnių kultūrinių ryšių, dėl kultūrinio pasikeitimo („cultural interchange“), kaip tas vadinama.

Kas atsitiko? Nejaugi šaltojo karo riteriai sušvelnėjo? „New York Times“ bendradarbis Mark Schubart štai ką sako (balandžio 20):

„Galima sakyti, kad neseniai pasirašyta kultūrinio bendradarbiavimo sutartis neišplaukė iš noro 'pradėti ką nors nauja', bet buvo tik oficialus konstantavimas to, kas jau vyko gyvenime — iš abiejų pusių buvo labai daug žmonių, kurie nori atgaivinti ir stiprinti kultūrinius ryšius, ir oficialusis Washingtonas su tuom turėjo skaitytis.“

Tai kokios jėgos veikė ir teveikia, kad gerinti kultūrinius ryšius?

Tas pats „Times“ bendradarbis sako, kad Van Cliburn ir kiti Amerikos meno žmonės Tarybų Sąjungoje priimami taip šiltai ne vien kaip pasižymėję savo meno srityje, bet ir todėl, kad Tarybų Sąjungoje viešpatauja didelis noras labiau susipažinti su Vakarų kultūriniais atsiekimais, o tarybinių meno svečių populiarumas Amerikoje gali būti išaiškintas tuo pačiu pamatu — Amerikos žmonės instinktyviai pageidauja žinoti kuo daugiau tiesos apie T.S., susipažinti su jos kultūriniais atsiekimais, žinoti jos paskiausius meno užmojus.

PAGARBA SOCIALISTINIAM KRAŠTUI

Ir kodėl ne?

Nors kultūriniai ryšiai tik pradeda atsinaujinti ir gerėti, Amerikos žmonės jau puikiai žino, kad jie bereikalingai buvo atkirsti nuo žymių tarybinių atsiekimų. Amerikoje vis labiau auga pagarba tarybinei kultūrai, menui, mokslui. Užtenka mesti žvilgsnį vienur kitur, kad tuo įsitikinti.

Amerikos mokslininkai? Kaip jie gali negerbti tarybinio mokslo dabar, kuomet T. S. pirma paleido savo dirbtinus žemės palydovus, su kuriais mūsų šalis dar negali lygintis?

Amerikos švietėjai? Jie puikiai žino, kaip tai buvo pripažinta tokiuose konservatyviuose žurnaluose kaip "Life" ir "Time", kad tarybinės mokyklos žymiai geriau išmokslina savo jaunimą. Visur dabar Amerikoje kalbama švietėjų tarpe, kad reikia mokintis iš Tarybų Sąjungos...

Amerikos muzikai? Jie žino, kad Tarybų Sąjungoje muzikai turi garbingą vietą, kad jauni talentai gauna visokeriopą pagalbą, kad rengiami puikūs konkursai ir t.t. Šostakovičius, Prokofievas ir kiti tarybiniai kompozitoriai nepaprastai populiarūs Amerikoje.

Amerikos sportininkai? Po paskutinių olimpiadų amerikiečiai sportininkai puikiai žino, kad tarybiniuose sportininkuose jie turi rimtus konkurentus, kartais už save viršesnius.

Amerikos šachmatistai? Jiems Maskva yra Meka ir Medina...

Sąrašą taip galima tęsti ir tęsti. Amerikos teatro žmonės, filmininkai, baleto žmonės ir kiti meno mylėtojai žiūrį į Tarybų Sąjungą su didžia pagarba. Tik vienos meno šakos žmonės yra išimtis: Amerikos dailininkai, įskaitant pažangius, jaučia, kad tarybinė tapyba mūsų negali pamokinti. Bet persveriamasis faktas yra, kad Amerikos kultūros nešėjai pageidauja geresnių ryšių su T. S., ir jų pageidavimas pradeda išsipildyti.

NEBEGŪDŽIOS PASTANGOS

Kaip tos pastangos už geresnius kultūrinius ryšius pasireiškia? Vienas kitas pavyzdys. Dar praeitais metais buvo paskelbta, kad 1958 metų balandžio mėnesį Maskvoje

vyks pasaulinio masto jaunų piano meistrų konkursas. Beveik kiekvienoje pasaulio šalyje oficiališkose įstaigos, kultūros ministerijos, valstybinės muzikos akademijos, pradėjo tam konkursui ruoštis, pravesti konkursus savo jaunų pianistų tarpe, kad nustatyti, kas vyks Maskvon.

Bet ne mūsų šalyje. Valstybės departamento kultūros skyrius paskelbė, kad jis neturi nieko prieš, jeigu kuris amerikietis, atstovaujantis save, vyks Maskvon, bet valstybinių muzikos konservatorių mes neturime ir nėra autoritetingos įstaigos, kuri pravesėtų vietinį konkursą. Tačiau Amerikos piano meistrai, muzikos žinovai ir profesoriai nepasitenkino. Jie žinojo, kad Maskvoje Čaikovskio salėje skambins gambiausieji pasaulio jauni muzikai. Ir jie klausė savęs: kodėl ir mūsų jauni meistrai negalėtų pasirodyti?

Susidarė privatinis muzikų komitetas, kuris vargais negalais išsirūpino iš mecenatų fondų. Van Cliburn, Daniel Pollack ir keli kiti gabūs jauni pianistai gavo pinigų kelionei į Maskvą. Gal Van Cliburn ir yra gambiausias jaunas pianistas Amerikoje, bet gal yra ir geresnių — be gero organizacinio prisirengimo, be vietinių konkursų, tą sunku pasakyti. Bet vienaip ar kitaip, kultūriečių (šiuo atveju muzikų) noras nebūti izoliuotiems nuo svarbaus įvykio Maskvoje pralaužė oficialės užtvaras ir šovė svarbų sūvį už draugystę su TSRS.

Iš kitos pusės — Moisiejevo ansamblio atvykimas čia. Kad šis liaudies šokių ansamblis yra savo žanro bene geriausias pasaulyje, visi mūsų šalyje jau seniai žinojo. Meniško šokio mėgėjai Amerikoje jau seniai norėjo jį pamatyti. Bet jokia oficialė įstaiga jo nekvietė. Reikėjo laukti, iki privatinis spektaklių direktorius (Hurokas) per asmenines pastangas suorganizavo šias gastroles. Valstybės departamentas ir vėl sakė: "To ansamblio atvykimas yra privatinis reikalas. Mes jo neneigiame, bet taipgi neremiame..."

Bet varžtai tapo pralaužti. Kuomet Metropolitanė įvyko premiera, kaip sakyta, šalia scenos plevėsavo abiejų šalių vėliavos. Salėje radosi tarybinis ambasadorius Men-

(Tąsa 32-ram pusl.)

ŠIANDIEN LIETUVA FAKTAIS IR SKAIČIAIS

Kiek kelių į mokslą, į šviesią ateitį turi darbo žmonės Tarybų Lietuvoje, aiškiai parodo kad ir šitokie faktai ir skaičiai.

Šiais mokslo metais respublikoje vien septynmečių mokyklų veikia 935 ir vidurinių mokyklų — 430. Gi 1938-1939 mokslo metais Lietuvoje buvo tik 69 gimnazijos ir 27 progimnazijos. Jeigu buržuazijai valdant kaimo vietovėse visiškai nebuvo gimnazijų, tai dabar vidurinių mokyklų šimtai, neskaitant septynmečių mokyklų.

Pernai baigė vidurines mokyklas, įskaitant darbininkų jaunimo ir suaugusių mokyklas, ir gavo brandos atestatus daugiau kaip 11,000 žmonių, arba 6 procentais daugiau, negu 1956 metais.

Lietuvos TSR yra 12 aukštųjų mokyklų. Jose mokosi daugiau kaip 24 tūkstančiai studentų arba 6 kartus daugiau, negu jų mokėsi buržuazinės Lietuvos aukštosiose mokyklose. Studentų skaičius respublikoje palyginti su 1940-41 m. m. išaugo 4 kartus. Tūkstančiui gyventojų Lietuvoje tenka pusantro karto daugiau studentų, negu Danijoje arba Italijoje. Vien Kauno Politechnikos institute 1957-58 mokslo metais mokosi 4,243 studentai, t. y. daugiau kaip buvo visose buržuazinės Lietuvos mokslo įstaigose.

Stambiausioje respublikos aukštojoje mokykloje — Vilniaus Valstybiniame V. Kapuskio vardo universitete sausio 1 d. mokėsi stacionarinio būdu 3,452 studentai, o 2,077 studentai — neakivaizdiniame skyriuje, kuris įsteigtas 1953 metais.

Per pokarinį laikotarpį universitetas jau paruošė apie 5,000 aukštąjį mokslą baigusiu jaunų specialistų, o tai dvigubai viršija visų Lietuvos aukštųjų mokyklų absolventų skaičių buržuazijos valdymo laiku per ištisus 20 metų.

Šiais mokslo metais numatoma išleisti 653 specialistus, besimokančius stacionarinio būdu ir 167 specialistus — neakivaizdininkus.

Buržuazijos valdymo metais Lietuvoje nebuvo aukštosios mokyklos, ruošiančios pedagogus, o dabar respublikoje veikia du peda-

goginiai institutai ir vienas mokytojų institutas.

Vilniaus Valstybiniame pedagoginiame institute 1944-45 mokslo metais buvo tik 70 studentų, o šiais mokslo metais stacionariniame ir neakivaizdiniame skyriuose mokosi 5,800 žmonių.

Lietuvos žemės ūkio akademijoje 1946 metais stacionarinių studentų buvo 783 (tai yra dvigubai daugiau, negu buržuazinės valdžios laikais), o 1957 metais jų skaičius išaugo iki 1,872 žmonių. Neakivaizdiniame skyriuje mokosi 802 asmenys.

Jei buržuazinėje Lietuvoje buvo tik viena vidurinė meno mokykla Kaune, į kurią patekdavo tik maža dalelė norinčių studijuoti dailę, tai šiuo metu respublikoje yra trys vidurinės dailės mokyklos ir Dailės institutas Vilniuje. Šios mokyklos per metus išleidžia daugiau dailės specialistų, negu jų buvo paruošta per 20 buržuazijos valdymo metų Lietuvoje. Vien Lietuvos Valstybinis dailės institutas 5 kartus daugiau išleidžia specialistų per vienerius metus, negu jų išleisdavo Kauno meno mokykla buržuaziniais metais.

Buržuazinėje Lietuvoje kultūros-švietimo įstaigų beveik nebuvo.

Jeigu masinių bibliotekų 1940 metais tebuvo vos 200, tai 1956 metais — 4,000; klubinių įstaigų tinklas padidėjo 40 kartų, nuo 75 iki 3,000; kino įrengimų — beveik 10 kartų, nuo 66 iki 630; muziejų daugiau kaip du kartus—nuo 15 iki 36.

Respublikoje veikia 651 kinas, 1957 metais visi kinai aptarnavo žiūrovų 11 procentų daugiau, negu 1956 metais.

Kas 17-tas respublikos gyventojas dalyvauja meninėje saviveikloje. Pagal meno saviveiklos masiškumą, lyginant su gyventojų skaičiumi, mūsų respublika užima vieną iš pirmųjų vietų Tarybų Sąjungoje.

Jeigu buržuazijos valdymo metais liaudies šokių ratelių buvo tik tai keliolika, tai 1950 metais jų buvo 165, o pernai — daugiau kaip 2,500.

Jei anksčiau Lietuvoje nebuvo dargi žino-

mi dainų ir šokių liaudies ansambliai, tai vien per pastaruosius pusantrų metų jų įsikūrė 12.

Lietuvos spaudos produkcija turi tendenciją kasmet tolydžiai augti. Per pokarinį laikotarpį respublikos spaudos produkcija išaugo: knygų skaičiumi 7 kartus, tiražu — 2,7 karto, spaudos lankais — 3 kartus. 1940—56 metų laikotarpiu išleista 14,622 knygų pavadinimai 106,1 milijono tiražu.

Tokių aukštų spaudos produkcijos rodiklių nebuvo nė vieneriais buržuazinės Lietuvos metais. Tarybiniais metais Lietuvoje išleidžiama knygų beveik du kartus daugiau, o jų bendras tiražas ir lankų skaičius padidėjo apie 4 kartus.

1957 metais pakeltas darbo užmokestis mažai apmokamiems darbininkams ir tarnautojams, praplėstos atleidžiamų nuo mokesčių darbininkų ir tarnautojų kategorijos.

Dėl to respublikos gyventojams išmokėta daugiau kaip 20 milijonų rublių.

Per 1956—57 metus mažmeninė prekių apyvarta padidėjo 1,562 milijonais rublių arba 35 procentais. Ypač padidėjo prekių apyvarta 1957 metais — daugiau kaip 1 milijardu rublių.

1957 metais išlaidos sveikatos apsaugai padidėjo 33 procentais palyginti su 1955 metais.

Kaimo darbo žmonėms aptarnauti veikia 206 rajonų ir kaimų ligoninės, 125 ambulatorijos ir 317 felčerių punktų. Gydytojų skaičius respublikoje palyginti su 1940 metais beveik padvigubėjo. Dabar Lietuvoje yra apie 4,000 gydytojų ir 12,000 vidurinio medicinos personalo.

Lietuvoje yra apie 83,000 pensininkų, o buržuaziniais laikais pensiją gaudavo tik 6,400 žmonių.

ŽVAIGŽDELĖ

Guliu po rudenio dangum žvaigždėtu.
Krūtinę žaizdos degina ugnim.
Greit pasaka melsvų akių mylėtų
Išblės kaip trumpas sapnas su manim.

Kur tu, miela? Praverk šią naktį langą,
Surask tą pačią žvaigždę ant dangaus,
Žiūrėsi tu, žiūrėsiu aš padangėn
Blausiom akim užgėstančio žmogaus.

Kad taip iš tolo žvilgsniai susitiktų
Ties ta žvaigžde, šviesiāja aušrine!
Tik neliūdėk, tvirtesnė pasilik tu,
Laikyk vis vien kovojančiu mane.

Fašistai bėga, kryžiais pasilieka —
Vis ant kalnelių stoja pakeliais...
Ir ateity — per mano kapą niekad
Į mūsų žemę priešai nepraeis!

Tik švilpia kulkos, tik laukinės smilgos...
Tik šaltas vėjas ūžia apkasais.
Draugai atakon siūbtels neužilgo...
O kaip norėčiau kilti su visais!

Laimingai jums, laimingo, broliai, kelio!
Širdis tuksena vis lėčiau, lėčiau...
O tu, miela, surask danguj žvaigždėlę,
Kurią šiąnakt užgesdamas mačiau...

Paulius Širvys

MOTINOS ŠIRDIS

Seniai aš apie meilę nerašiau...
O šiandien nejučiom suvirpo pirštai,
Kai apie vieną meilę pamąščiau,
Kurią, deja, labai dažnai pamirštam.

Vėl pamačiau aš motinos akis,
Vėl pajutau jos gerą, šiurkščią ranką...
Žinau — dažnai ji ištisas naktis
Į juodą kelią žvalgosi pro langą.

Nors žino ji, kad niekas nepareis,
Nepasibels vaikai prie pirkios durų.
Tik snaigės šoks per naktį sukuriams,
Tik baltos eglės linkčios jai paniurę.

Ji niekam nesiskundžia likimu.
Viena mintis sušildo jos krūtinę,
Kad mums visiems išeinant iš namų
Ji savo karštą širdį išdalino.

Ir žino ji, kad mūsų nenustos,
Kol mes krūtinėj jausime jos širdį.
Tokia širdis nors plyš, bet neišduos,
Tokia širdis nesudrebės prieš mirtį!

Juozas Macevičius

Maskva, 1958, kovas.

K. LYŠČINSKIO NUTEISIMAS ir NUŽUDYMAS

J. JURGINIS

Yra žinoma, kad 1687 m. pabaigoje Vilniaus vyskupas Konstantinas Bžotovskis drauge su jėzuitais apkaltino bajorą Kazimierą Lyščinskį ateizmu. Dėl to jis buvo areštuotas, žėčpospolitos seimo pripažintas kaltu ir karaliaus Jono Sobieskio sprendimu 1689 metų kovo 30 d. nužudytas...

Kazimieras Lyščinskis buvo Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės bajoras, gimęs 1634 metais Lietuvos Brastos (Brest-Litovsko) pavieta. Manoma, kad jis mokėsi Vilniaus akademijoje, kurioje išbuvo 12 metų.

Akademijoje nuo pat jos įsteigimo, t. y. nuo 1579 metų šeiminkavo jėzuitai.

Lyščinskis, mokydamasis akademijoje, įstojo į jėzuitų ordiną ir dėl to jam nereikėjo mokėti už mokslą, o, be to, dar turėjo ir pilną išlaikymą. . .

Ordino narių drausmė būdavo grindžiama aklu paklusnumu vyresniesiems, kurių autoritetas būdavo nepaprastai iškeliamas. . . Ordino nariai negalėjo vesti, turėjo ryžtingai nutraukti visus savo giminytės ryšius. Net apie savo motiną būdavo leidžiama kalbėti tik kaip apie mirusiąją, nors ji dar gyva tebebūtų. Ordinas buvo nepaprastai gobšus turtuolis, bet jėzuitui drausdavo turėti asmeninę nuosavybę, kad ūkio reikalai jo neatitrauktų nuo ordino reikalų.

Lyščinskis, įstodamas į ordiną, turėjo duoti paprastuosius vienuolio įžadus. Akademijoje kiekvienuis metais būdavo bandoma jo, kaip ir kitų kandidatų į vienuolius bei kunigus, sugebėjimai dirbti visokius pasaulietinės ir dvasinės veiklos darbus.

Studentai, ypač tie, kurie studijavo teologiją ir ketino būti kunigais, ruošdamiesi disputam (debatams), turėdavo perskaityti net tas knygas, kurios popiežiaus buvo įtrauktos į uždraudimo sąrašą. Studentas, ruošdamasis debatuose atstovauti eretiškas pažiūras, negalėjo lengvai pasiduoti savo oponentui, "teisingų pažiūrų" atstovui. Jis stengėsi ne tik vaidinti eretiką, bet iš tiesų kaip galima giliau ir plačiau pažinti eretišką mokymą ir dėl

jo nemažai pagalvoti. Kartais toks studentas iš tikrųjų pradėdavo jėzuitų elgesio ir mokyimo teisingumu abejoti.

Taip atsitiko ir su Kazimieru Lyščinskiu, kuriam, be abejo, ne kartą teko tariamai atstovauti eretikus. Po dvylikos mokslo metų, kai jam buvo belikę padaryti ištikimumo popiežiui įžadą ir iššventinti kunigu, jis tų šventinimų nepriėmė, įžadų nepadarė, iš jėzuitų ordino išstojo ir iš akademijos pasitraukė.

APKALTINIMAS

Lyščinskis, išstojęs iš akademijos ir atsiskęs būti iššventintas kunigu, grįžo į savo tėvo dvarelį, kur domėjosi teisės bei filosofijos mokslais ir išigijo apylinkės bajorų tarpe didelį autoritetą. 1680 m. Lietuvos Brastos pavieto bajorai jį išrinko žemės teismo nariu-pateisėju. Vėliau Lietuvos Vyriausiojo tribunolo nariu ir asesoriniu sekretoriumi.

Į Lyščinskio išstojimą iš ordino ir atsiskakymą šventintis kunigu jėzuitai, žinoma, abejingai nežiūrėjo, jiems buvo svarbu sužinoti tokio pasielgimo priežastis. Jėzuitai Lietuvoje, lygiai kaip ir kituose kraštuose, buvo suorganizavę platų slapto sekimo tinklą. Uoliai buvo sekamas ir eksjėzuitas Lyščinskis.

Jį sekė Braclovo stalininkas Jonas Kazimieras Bžoska ir jo brolis Gedeonas Bžoska (jėzuitas). Bžoskų ir Lyščinskio santykiai buvo labai artimi. Jonas Bžoska, matyti, dažnai lankydavosi Lyščinskio namuose, kalbėdavosi su juo pasaulėžiūros klausimais ir matė, kad jo pažiūros yra priešingos jėzuitų pažiūroms. Naudodamasis Lyščinskio pasitikėjimu, Bžoska pavogė 15 sąsiuvinų (iš viso 260 lapų) Lyščinskio raštų. Pavogtieji raštai turėjo būti įrodymais, jog Lyščinskis — didžiausias valstybinis nusikaltėlis, nes juose dėstomos bedieviškos pažiūros ir tiesiog teigiama, jog dievo nėra. Bžoska Lyščinskio raštus įteikė Vilniaus vyskupui Konstantinui Bžostovskiui, kuris pavedė Vilniaus jėzuitams susipažinti su jų turiniu ir pasakyti sa-

vo nuomonę. Jėzuitai priėjo išvados, kad raštai yra aiškiai ateistiniai "dogmatica syllogistica contra essentiam et existentiam Dei".

. . . Lyščinskio bylai spręsti Bžotovskis sudarė bažnytinį teismą, kuriam pirmininkavo Inflantų vyskupas M. Paplavskis.

Bažnytinis teismas, nė neleidęs Lyščinskiui gintis bei pasiaiškinti, pripažino, kad jis ateistiniais raštais įžeidęs dievo didybę.

Nepaisant viso vyskupų ir jėzuitų sukulto triukšmo, vis dėlto mirties sprendimą paskelbti ir jį įvykdyti galėjo tik pasaulietiškas teismas. Tam tikslui parankiausias jėzuitams teismas buvo Seimo teismas.

1688 metų pradžioje Gardine susirinko Žečpospolitos Seimas. Tai buvo puiki proga jėzuitams Seimo teisme iškelti Lyščinskiui bylą. Lyščinskį turėjo kas nors apskusti, nes byloje reikėjo ieškovo. Skundėjo ir ieškovo pareigos atiteko Jonui Bžoskai, kurio vardu jėzuitai ir surašė Seimui skundą.

Seimo teisme posėdžiavo karalius ir senatoriai: aukštieji urėdai ir visi Lietuvos ir Lenkijos vyskupai. Teismo posėdžiai seimo nariams buvo vieši. Vasario 15 dieną, pradėjus oficialiai svarstyti Lyščinskio bylą, ilgą kaltinamąją kalbą pasakė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės instigatorius Jonas Kurovičius. Savo kalbą jis pradėjo kreipdamasis į karalių ir pareikšdamas, kad jo pareiga esanti iškelti aikštėn ir nepalikti nenubaustų tokių nusikaltėlių, už kuriuos galinti atsakyti kraujo klanu visa tauta. Bedieviškas Lyščinskio nusikaltimas ligi šiol esąs negirdėtas dalykas lenkų žemėje. Panašių nusikaltimų yra buvę tik užsienyje. Pavyzdžiui, taip atsitikę su ateistu Gramunda, italų, vadinu Lucius Vaninus, kurį 1618 metais žiauriai nubaudęs Tuluzos parlamentas. Nenubaustas negalės likti ir šis, vietinis, nusikaltėlis, nes jis, sakydamas, kad dievo nėra, padaręs baisų nusikaltimą.

Per tris teismo pertraukos dienas ypatingu aktyvumu pasižymėjo popiežiaus pasiuntinys Jokūbas Kantelmis (Cantelmi). Jis pakvietė pas save vyskopus, dalyvavusius seime kaip senatorius, pasitarti dėl laikymosi teisme. Tokių pasitarimų buvo keletas. . .

NUŽUDYMAS

1689 metų vasario 28 dieną Seimo teismas susirinko spręsti kokią bausmę skirti kaltu pripažintam Lyščinskiui. Jau anksčiau instigatorius ir vyskupas Zaluskis buvo pasiūlęs nubausti jį mirties bausme. Galima buvo pritaikyti įvairias mirties bausmes: pakartį, sukapti, gyvą nuskandinti, sudeginti, įpinti į ratą, užsmeigti ant baslio. Zaluskis pasiūlė sudeginti Lyščinskį gyvą po to, kai jis tame pačiame lauže savo rankomis sudegins ateistinius raštus. Pats deginimas turįs būti prasmingas. Pirmiausia turinti būti nukirsta ir įmesta į laužą ranka, rašiusi burnojimus prieš dievą, po to — nukirsta ir į ugnį įmesta nusikalstamų minčių pilna galva ir pagaliau įmestas kūnas. Sieradzio vaivada Pienionžekas ilgai dėstė savo samprotavimus apie nusikaltimo pobūdį bei jo pavojingumą visuomenei ir pasiūlė: Lyščinskis turįs stovėti lauže su iškeltais rankoje raštais, iki gyvas sudegs. Pelenai turį būti supilti į patrankos vamzdį ir iššauti, kad visi žmonės ir visa gamta žinotų likimą to, kuris drįsęs šventąją trejybę pavadinti chimera (baidykle). Skundėjui turi būti užtikrintas jo asmens saugumas. Visą Lyščinskio turtą reikią konfiskuoti ir atiduoti: pusę skundėjui, o kitą pusę — valstybės išdui.

Senatoriai, motyvuodami savo pasiūlymus, kalbėjo ilgai ir ugningai, dažnai savo kalbas papuošdami lotyniškais citatomis iš šventojo rašto. Pagaliau buvo nutarta Lyščinskį sudeginti ant laužo. Nuomonės nesutiko vienu klausimu: ar prieš sudeginant jį kankinti, nukertant kaltąsias kūno dalis, ar pasielgti "humaniškai" — pirma nukirsti galvą ir po to jau negyvą įmesti į ugnį. Šį klausimą turėjo išspręsti karalius.

Prasidėjo balsavimas. Keli balsavo už tai, kad Lyščinskis būtų kalinamas iki gyvos galvos, vienas už tai, kad byla būtų persiųsta Romos popiežiui, visi kiti už tai, kad jis būtų gyvas sudegintas po to, kai pats sudegins savo bedieviškus raštus. Karalius Jonas Sobieskis seimo atstovams paskelbė nuosprendį: Senosios Varšuvos turgaus aikštėje ant kryžkelės turi būti sukurtas laužas, kuriame minios akivaizdoje Lyščinskis sudegins savo raštus; po to pasmerktąjį reikės išvežti už

miesto ir gyvą sudeginti ant laužo, jo turta konfiskuoti, pusę atiduoti skudėjui Bžoskai, o kitą pusę — valstybei; namus, kuriame ateistas gyveno ir rašė, sudeginti, o lauką, ant kurio buvo nuteistojo sodyba, paversti amžiną dykumą.

Teisme Lyščinskis buvo palyginti labai ramus ir santūrus. Ir sprendimą išgirdęs, kalta jis neprisipažino. Toks pasmerktojo laikymasis nepatiko vyskupams ir jėzuitams, šios bylos organizatoriams. Jie norėjo, kad Lyščinskis viešai save suniekintų, prisipažintų kaltu, atgailautų, pultų po kojų karaliui ir vyskupams.

Kovo 30 dieną Kazimieras Lyščinskis buvo nužudytas. Senosios Varšuvos turgaus aikštėje buvo sukrautas ir uždegtas laužas, aplink kurį susirinko didelė smalsuolių minia. Kai ginkluoti sargybiniai vedė Lyščinskį per aikštę, jėzuitų kolegijos auklėtiniai jį keikė ir drabstė purvais. Lyščinskis atsistojo prie laužo ant paaukštinimo ir budelio bei minios akivaizdoje sudegino savo ateistinius raštus. Po to dideliame smalsuolių nusivylimui Lyščinskį išvežė už miesto, kur kryžkelėje buvo paruoštas kitas laužas. Prie šio laužo budelis nukirto Lyščinskiui galvą ir pirma ją, o paskui ir visą kūną įmetė į ugnį. Į mirties vietą Lyščinskį lydėjo jėzuitas kunigas M. Nestorovičius, kaip liudininkas to fakto, jog "bedieviškas ateistų magistras" tikrai buvo sudegintas, o jo pelenai paleisti vėjais.

Lietuvos ir Lenkijos vyskupai bei jėzuitai lengviau atsikvėpė — jų noras buvo patenkintas: už bedieviškas pažiūras nubausta mirtimi.

(Iš J. Jurginio brošiūros "Kazimieras Lyščinskis — ateizmo pradininkas Lietuvoje")

SUGRĮŽUSIŲJŲ Į GIMTAJĄ ŠALĮ BALSAS

(Taša iš 25-to pusl.)

anuo metu vienokiu ar kitokiu darbu prisidėjusių prie veikimo!

Knygoje yra gausu įspūdingų dailininkės S. Veiverytės piešinių. Viršelį piešė dailininkė A. Skirutytė.

III

Taip, "Toli nuo Tėvynės"—įdomi, svarbi, naudinga knyga! Gal būt tie, kuriems neteko iš savo gimtojo krašto niekur koją iškelti, jos pilnai nesupras ir neįvertins. Bet tie, kuriems lemta ilgus metus gyventi, toli bastytis už Lietuvos sienų, kur jie bebūtų, knygoje ras truputėlį ir savo išgyvenimų!

Be to, knyga pilna pamokų. Pirmoji pamoka: kur beesi, kokiomis sąlygomis begyveni, nepamiršk savo kalbos, nepamiršk savo tautos. Taipgi nepamiršk, kad reikia lavintis, mokytis, šviestis ir organizuotai kovoti už savo ir visos dirbančiosios žmonijos interesus!

KULTŪRA PRIEŠ ŠALTAJĮ KARĄ

(Taša iš 27--to pusl.)

Šikovas ir žymūs Amerikos visuomenės ir kultūros pasaulio nariai. Kitaip sakant, norėjo ar nenorėjo to Valstybės departamentas, gastrolės pavirto manifestacija už geresnius santykius tarp JAV ir TSRS.

Jau nėra abejonės, kad bus daugiau tokių gastrolių, kad kultūros ryšiai tarp mūsų šalies ir TSRS gerės. Jau numatyta, kad ateinančiais metais į JAV atvyks Bolšoj teatro baletas, kad vyks Maskvon Amerikos simfoninis orkestras, ir bus daugiau svarbių gastrolių. Tas visas procesas, puikus savime kaip kultūros laimėjimas, taipgi yra žymus faktorius už šalto karo pabaigimą ir už taiką. Mes sveikiname jį!